

mržnje. U “Sličicama iz Slavonije”, koje objavljuje u *Hrvatu*, u jesen 1905. kaže kako se u Slavoniji “pije tako, da se najprije zapije razum i mišljenje, a onda stid i poštenje. [...] Posve naravski da uz sistematično opijanje krvi kroz viekove naraštaji postaju degenerirani tjelesno i duševno. Uz to se širi prostitucija i bieda, a bivaju punije bolnice, tamnice i ludnice. Ovi uzroci najviše otvoriše vrata najezdi tudjina, i ti se brate neosjećajš ovdje u zemlji Hrvata, već na pravom Babilonskom tornju. Inostranac naseljenik, pretežniji kulturom i umjerenošću prezire domaći živalj, a ovaj – videć da ga tudja najezdica nemilosrdno tjera s vlastitog ognjišta mrzi ga dindušmanski, a ta mržnja očituje se često u najgorim zločinstvima”. A moderno ugnjetavanje možda je i gore nego u davna vremena – nekada su narod tlačili “grabežljivi vitezovi, grofovi i baruni”, a sada se Slavonijom “šire spajiluci modernih gavana: advokata, javnih bilježnika, prodavaoca špire i kramara šarenih dronjaka”.

Krpanom se posljednjih godina bave povjesničari anarhizma u nas jer je u socijalističkoj historiografiji on bio obrađivan ili kao socijalist, ili kao – egzotika! Anarhizam u Hrvatskoj doista nema sreće. Osim što je u našem radničkom pokretu bio zastupljen mnogo slabije nego razne inačice socijalizma, od reformističkog do komunističkog, nakon 1945. tretirao se negativno – bilo kao *strana* ideologija bilo kao devijacija, i nešto se o njemu moglo reći tek *švercajući ga* u teorijske pretpostavke samoupravljanja. Vrijeme je monizma za nama i Krpana se sada može čitati i interpretirati kao (komunističkog) anarhista, što je po vlastitom razumijevanju, ali i po trajnom slobodarskom porivu, ipak ponajviše bio!

ENIS ZEBIĆ

La papauté contemporaine (siècles XIX-XX). Il papato contemporaneo (secoli XIX-XX), Hommage au chanoine Roger Aubert, professeur émérite à l'Université catholique de Louvain, pour ses 95 ans, Bibliothèque de la Revue de l'histoire ecclésiastique, sv. 90. – Collectanea Archivi Vaticani, sv. 68., ur. Jean-Pierre Delville i Marko Jačov uz suradnju Luca Curtoisa, Françoisea Rosarta i Guya Zelisa, Louvain-la-Neuve (Leuven) – Città del Vaticano 2009., 729 str.

Prigodom 95. godina života najvećega frankofonog, a možda i europskog crkvenog povjesničara, kanonika Rogera Auberta, njegovi suradnici i nasljednici na Katoličkome sveučilištu u Louvainu (Leuvenu) pripremili su obiman zbornik radova o suvremenom papinstvu. Nažalost, nekoliko tjedana nakon objavljivanja Roger Aubert je 2. rujna 2009., iznenada i za oltarom, preminuo. Taj je *Festschrift* izdan kao 90. svezak u nizu *Bibliothèque de la Revue de l'histoire ecclésiastique* i 68. u nizu *Collectanea Archivi Vaticani*, a uredili su ga Jean-Pierre Delville i Marko Jačov uz suradnju Luca Curtoisa, Françoisea Rosarta i Guya Zelisa. Autori 34 priloga, napisanih na francuskom, talijanskom i engleskom jeziku, eminentni su crkveni i svjetovni povjesničari. Bave se crkvenom, osobito papinskom, poviješću XIX. i XX. stoljeća, nudeći iscrpni pregled objavljene literature na glavnim svjetskim jezicima, a većina njih radove temelji na arhivskim vrelima.

Nakon uvoda Jean-Pierrea Delvillea i predgovora kardinala Godfrieda Danneelsa slijede dva članka o opusu Rogera Auberta, čiji su autori urednik Delville, Jean Pirotte i Guy Zelis. Aubert je bio dugogodišnji urednik *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, dao je veliki doprinos stvaranju *Dictionnaire d'Histoire et Géographie Ecclésiastique*, tome vrijednom projektu frankofonog katoličanstva, te napisao mnogo zapaženih radova, od kojih ovdje izdajamo rad o Piju IX., objavljenom u okviru niza povijesti Crkve Fliche-Martina.

S obzirom na to da je Aubertov interes bila crkvena povijest XIX. i XX. stoljeća, to se razdoblje nametnulo i kao vremenski okvir ovoga zbornika. Najviše priloga (20) bavi se XX. stoljećem, njih pet XIX., a četiri papinstvom općenito. Od spomenute većine koja se osvrće na proteklo stoljeće čak je devet priloga posvećeno pontifikatu Achillea Rattija, Pija XI.

Prvi dio zbornika bavi se generalnim razmišljanjima o papinstvu. Jean-Marc Ticchi analizira kako je tijekom povijesti na Petrove nasljednike utjecala činjenica da su sjedište imali upravo u Rimu, odnosno što je za Katoličku crkvu značio utjecaj rimskog duha. U tome uočava s jedne strane svijest o univerzalnosti, a s druge *talijanizam*. Upravo se tom kršćanskom univerzalizmu vraća Jean Pirotte, koji originalnim povijesno-antropološkim pristupom promatra širenje kršćanstva kroz povijest, osvrćući se pritom na tenzije između središta i periferije. Uočava centralizaciju, institucionalizaciju, limitiranje mjesnih običaja, ali i njihovo vrednovanje u središtu Crkve, te proročku zaslugu promocije autohtonoga klera i prevažnu ulogu *Propagande fide* od njezina utemeljenja 1622. godine. André Haquin piše o liturgijskome pokretu od Grgura XVI. do Pavla VI. Pritom ne ostaje samo u europskim razmjerima nego se osvrće i na odnos papinstva prema liturgijskim obredima raznih mjesnih crkava.

Slijedi niz priloga posvećenih pontifikatima Leona XII., Pija IX. i Leona XIII. Jan Roegiers analizira korespondenciju između nuncija u Beču Della Gengae, budućega Leona XII., i isusovca F. X. Felleru u razdoblju od 1797. do 1801., iz koje proizlaze zajednička gledišta o nekim problemima Crkve na prijelazu XVIII. u XIX. stoljeće: potreba ukinuća svjetovne vlasti njemačkih biskupa-kneževa, otklon od jozefinizma itd. O nuncijaturi u Beču sredinom XIX. stoljeća piše Francesco Dante, koji analizira izvještaje Michelea Vialea-Prelea, predstavnika Svete Stolice u sjedištu Habsburga od 1846. do 1856. godine. Iz korespondencije toga kulturno i intelektualno dobro obrazovanog diplomata, koji je između ostalog bio u vrlo dobrim odnosima s kancelarom Metternichom, autor rekonstruira obrise istočne politike Pija IX., u kojoj dominiraju pitanja Poljske i Rusije. Johan Icx piše o belgijskome biskupu Françoisu-Xavieru de Merodu, ministru papinske države i sudioniku Prvoga vatikanskog koncila, na kojemu se protivio dogmi o nezabludivosti. Na temelju do sada nepoznatog dosjea Kongregacije za nauk vjere iz 1870. autor rekonstruira teškoće koje je taj prelat imao sa Svetim ufcijem, korigirajući na taj način sudove crkvenoga povjesničara Giacoma Martine. Marko Jačov piše o djelovanju diplomacije Leona XIII. kako bi se spriječio turski genocid nad Armencima nakon masakra 40 000 ljudi 1894. godine. Papa je želio izbjeći da sukob preraste u vjerski rat, pa je mobilizirao svoju diplomaciju kako bi europske sile izvršile pritisak na turskoga sultana da se poboljšaju uvjeti života armenskih kršćana. Jean-Pierre Delville piše o rektoru Belgijskoga zavoda u Rimu Antoineu Pottieru, koji je s iskustvom belgijskog političkog djelovanja demokršćana u politici izvršio važan utjecaj na španjolske i talijanske katolike i njihov ulazak u višestranačku arenu kao

demokršćana. Imao je odlučujući utjecaj da se *de facto* prizna belgijske demokršćane, da bi upravo na tome modelu enciklikom *Il fermo proposito* (1905.) Sveta Stolica pristala na sudjelovanje talijanskih katolika u tamošnjemu društveno-političkom životu. Taj slučaj odražava evoluciju stava Svete Stolice, koja je od početnoga neprihvatanja postupno podržala i potaknula preuzimanje odgovornosti katoličkih laika u politici.

Pija X. posvećena su četiri članka. Ako je modernizam glavni problem u odnosu crkvenoga učiteljstva prema katoličkoj teologiji na prijelazu XIX. u XX. stoljeće, onda je Alfred Loisy vjerojatno glavno ime koje vezujemo za početke toga gibanja. Claus Arnold piše o zabrani Loisyjevih djela od strane Svetoga ufcija 1903., nekoliko godina prije no što će dekretom *Lamentabili* i enciklikom *Pascendi* Pio X. osuditi modernizam. O jednom praktičnom aspektu odnosa Crkve i modernih iznašašća govori zanimljivi članak Driesa Vanysackera "Je li bicikl prijevozno sredstvo modernista ili instrument u apostolatu?". U njemu autor dolazi do podataka koji potvrđuju da je Pio X. u isti mah konzervativni i reformski papa (zabrana uporabe bicikla koju je Giuseppe Melchiorre Sarto izdao kao apostolski administrator Mantove 1894.; prepuštanje odluke mjesnim biskupima 1903. i prihvaćanje bicikla 1912.). Na temelju govora rimskih prvosvećenika izrečenih prigodom nekoliko konzistorija XX. stoljeća Marc Agostino analizira odnos papinstva prema episkopatu i reformi *in capite*, od Pija X. do Pavla VI. Lik belgijskoga kardinala Merciera pojavljuje se u nekoliko članaka zasigurno zato što je i sam Roger Aubert pisao o toj ličnosti. Luc Courtois piše o Mercierovu stavu prema modernizmu: odbacuje ga prepoznajući u njemu filozofski agnosticizam, ali istodobno brani egzegete Lagrangea i Ladeuzea od kritika iz Rima.

Prvi članak u poglavlju posvećenom Benediktu XV., čiji je autor Alberto Monticone, govori o posjetu kardinala Merciera Rimu 1916., koji je popraćen velikom pozornošću talijanske javnosti, podijeljene oko stava koji je trebalo zauzeti u Prvom svjetskom ratu – intervenirati ili ostati neutralan. Na temelju pisanja tadašnjega talijanskog tiska autor analizira stavove službeno neutralne talijanske politike prema pitanju okupirane Belgije. Odnos Benedikta XV. prema pitanju njemačke okupacije Belgije pokazuje svu kompleksnost pozicije Svete Stolice koja je, upravo zbog neovisnog i mirotvornog stajališta prema zaraćenim europskim narodima, trpjela kritiku centara moći obiju suprotstavljenih strana. Time se bavi i članak Maurilija Guasca, koji piše o Benediktovim mirotvornim diplomatskim interventima. Giuseppe Della Torre analizira djelovanje svoga djeda i imenjaka, talijanskoga laika Della Torrea, glavnoga urednika vatikanskog dnevnika *Osservatore Romano* u razdoblju od 1920. do 1960., te njegove veze s kardinalom Pietrom Gasparrijem, dugogodišnjim državnim tajnikom Svete Stolice (1914.–1930.), s kojim je dijelio slične stavove glede odnosa Crkve i talijanske države.

Najveće poglavlje posvećeno je pontifikatu Pija XI. (1922.–1939.). Stanislaw Wilk analizira službu apostolskoga vizitatora i apostolskoga nuncija Achillea Rattija u Poljskoj nakon Prvoga svjetskog rata. Émile Poulat analizira odluku Pija XI. iz 1924. da se u Francuskoj uspostave biskupijske *asocijacije* za nadzor crkvenih dobara zbog civilnoga zakonodavstva kojim je 1905. inaugurirana oštra separacija Crkve i države, a 1907. Crkvi oduzeta njena dobra. Separacija između Crkve i države u Francuskoj, tvrdi autor, nije značila potpuni prekid odnosa, nego njihovo postavljanje na nove osnove. Vicente Cárcel Ortí piše o odnosu španjolskoga kralja Alfonsa XIII. i Pija XI. Na temelju izvora Vatikanskih arhiva analizira teme razgovora između Svete Stolice i španjol-

ske dinastije, kraljev pokušaj utjecaja na konzistorij Pija XI., posjet Alfonsa XIII. papi Rattiju, a posebno su zanimljivi izvještaji nuncija u Madridu Tedeschinija te njegova korespondencija s državnim tajnikom Eugeniom Pacellijem prigodom uspostave Republike 1931. i kraljeva egzila. S obzirom na radikalne društvene promjene kroz koje je Španjolska tih godina prolazila, iz priloga proizlazi slika u mnogočemu nedorasloga kralja. Prefekt Vatikanskog tajnog arhiva Sergio Pagano pod simboličkim naslovom "Od kardinalata do samostanskog klaustera" piše o problemu koji je Katoličkoj crkvi u Francuskoj u međuratnom razdoblju predstavljao *Action Française*. Na temelju arhivskih vrela donosi do sada nepoznate podatke o pritisku koji je izvršio Pio XI. za ostavku francuskoga kurijalnog kardinala Louisa Billota, koji je javno i otvoreno podupirao tu monarhističku i radikalno desnu organizaciju, protivčeći se politici koju je prema toj grupaciji vodila Sveta Stolica. Claude J. Troisfontaines analizira intervencije Svete Stolice tijekom pontifikata Pija XI. prema francuskim katoličkim intelektualcima. Na temelju obilnog materijala koji je skupio apostolski nuncij u Francuskoj Maglione (počevši od studenoga 1926.) autor iznosi podatke o strujanjima među tadašnjim katoličkim misliocima, pritiješnjenima između još uvijek prisutne borbe protiv modernizma (iako u znatno manjoj mjeri od početka stoljeća), desne Maurrasove *Action française*, osuđene od Svete Stolice 1926., i jačanja tomizma. Predmet pozornosti Rimske kurije osobito su djela Mauricea Blondela i Jacquesa Maritaina, unatoč bliskosti nuncija s intelektualcima Maritainova kruga. Autor donosi dokaze da se Pio XI. osobno zauzeo za rehabilitaciju Mauricea Blondela, optuženog za filozofski modernizam, i, u trenutku kada saznaje da je potonji svoje djelo posvetio kritici osuđene *Action française*, Blondelovu knjigu preporučuje francuskome episkopatu. Jan de Maeyer i Jan Roobrouck pišu o odnosu Pija XI. i Pija XII. prema međunarodnim organizacijama, pronalazeći elemente kontinuiteta (teološki i socio-religijski stavovi) i diskontinuiteta (u diplomaciji) u Rattijevu i Pacellijevu upravljanju Crkvom. U međunarodnoj politici Svete Stolice autori stavljaju naglasak na misije i širenje Katoličke akcije, koju promatraju na novi način, stavljajući je uz bok papinske diplomacije. Nakon davanja iscrpnih sudova o novijoj historiografiji nastaloj nakon otvaranja Vatikanskih arhiva 2006. autori se posebno bave dvjema temama: u originalnom podnaslovu "Žene na vlasti" pišu o načinu na koji su katoličke laikinke u međunarodnim katoličkim organizacijama djelovale u borbi protiv komunizma, a u podnaslovu "Sve za Svetu Zemlju" analiziraju politiku Svete Stolice prema cionizmu i panarapskome pokretu. Pierre Sauvage piše o odnosu katoličkoga belgijskog časopisa *La Cité chrétienne* prema komunizmu, fašizmu i nacizmu u razdoblju od 1926. do 1940. godine. Pritom je u središtu autorove pozornosti rad urednika časopisa Jacquesa Leclercqa, odnosno njegova umješnost u posredovanju stavova papinske diplomacije belgijskim katolicima, što u složenim, često i oprečnim europskim društvenim i ideološkim uvjetovanostima nipošto nije bilo lako. Philippe Chenaux, pišući o odnosu Pija XI. i komunizma, na temelju vatikanskih arhivskih izvora analizira proces nastanka antikomunističke enciklike *Divini Redemptoris* iz 1937. godine. Razlikuje dva projekta, jedan apstraktni i drugi praktični, te uloge tadašnjega službenika Državnoga tajništva Alfreda Ottavianija i generala Družbe Isusove Vladimira Ledochowskog u izradi njihovih nacрта. U različitim pristupima komunizmu u drugoj polovini tridesetih godina između Rima i francuskih katolika autor uočava početke dvaju različitih pristupa i dviju različitih ekleziologija, koje će se posve jasno pokazati u pedesetim godinama. Daniele Menozzi analizira odnos Pija XI. prema totalitarizmima, osobito zadnje razdoblje pontifikata pape Rattija. Uz pregled

najnovije historiografije autor daje teorijsku podlogu stava koji u drugoj polovini tri-desetih godina zauzima Rimsku kurija i papa osobno prema tadašnjim ideologijama. U tome pravi razliku između naravnoga prava na koje se poziva Crkva, koja za sebe traži pravo da ga interpretira, od suvremenoga značenja ljudskih prava.

Samo su dva članka posvećena dugom pontifikatu Pija XII. Philippe Lavilain analizira francusku historiografiju o problemima poslijeratne demokratske Italije. Thomas J. Shelley, u jedinom članku napisanom na engleskome jeziku, piše o američkom kardinalu Francisu J. Spellmanu (poznatome i hrvatskim katolicima zbog podrške Ste-pincu) i njegovim odnosima s Pijem XII., Ivanom XXIII. i Pavlom VI.

Ivanom XXIII. bavi se Étienne Poulax, koji analizira tešku ali uspješno realiziranu misiju diplomata Roncallija u Francuskoj od 1944. do 1953., kada se morao nositi De Gaulleovim protivljenjem dijelu episkopata koje je smatrao kompromitiranim s viši-jevskim režimom. Kardinal Poul Poupard piše o Roncallijevu pontifikatu pod vidom zauzimanja za mir i jedinstvo.

U poglavlju posvećenom Pavlu VI. Giuseppe Tognon bavi se talijanskim povjesničarom i katoličkim političarom Pietrom Scoppolom i u njemu vidi trajnog podupiratelja kako reforme Crkve tako i obnove talijanske demokracije. On je u papi Montiniju vidio tvorca novoga modela talijanskog katoličanstva. Yves Chiron analizira odnos Pavla VI. prema osobama koje su sudjelovale u procesu nastanka koncilskih dokumenata, ali ne u auli, nego u komisijama i raznim radnim tijelima, zaobilazeći rad samih koncilskih otaca, što je već poznata i dovoljno istražena tema. Papom Montinijem bavi se i Alberto Melloni, koji analizira njegovu ulogu u jednoj od najstrašnijih epizoda talijanske demokracije – otmici demokršćanskog čelnika Alda Mora 1978. godine. Papa je osobno uputio pismo otmičarima, ali to nije bilo dovoljno, pa je Moro ubijen.

U posljednjem poglavlju Andrea Riccardi piše o pontifikatu Ivana Pavla II., stav-ljajući naglasak na njegov doprinos miru među svjetskim religijama i činjenici da je ukazao na snagu vjere i religije u sekulariziranome svijetu. Autor njegova putovanja svijetom naziva *umjetnošću susreta*, što čini neprolaznu baštinu njegovim nasljedni-cima. Jean-Dominique Durand analizira Woytiline odnose prema Francuskoj i kom-pleksnosti francuskoga katoličanstva. Opisuju se papini kontakti s tamošnjom katolič-kom inteligencijom, njegov stav prema modelu tamošnjega laikata i odbijanju davanja potpore spominjanju kršćanskih korijena u europskome ustavu itd. Posljednji prilog odnosi se na razvitak odnosa Svete Stolice i Kine za vrijeme Ivana Pavla II. Autor Ago-stino Giovagnoli opisuje putanje u međusobnim odnosima s višegodišnjim zamrzava-njem i stidljivim zatopljivanjima, sve do pisma Benedikta XVI. kineskim katolicima iz 2007. godine.

Urednik zbornika i profesor u Louvainu Jean-Pierre Delville autor je zaključka, u kojemu opširno rezimira objavljene radove o suvremenome papinstvu, uočavajući u Petrovoj službi središte dijalektike između centra i periferije, mjesnih crkava i opće Crkve. U nenadanim procesima globalizacije i suvremenoga doba vidi nove mogućno-sti za uspješno djelovanje Petrovih nasljednika kako unutar Crkve tako i prema svemu svijetu.

Za istraživače suvremene crkvene povijesti velika je vrijednost ovoga zbornika, ne samo zato što donosi obilnu međunarodnu bibliografiju nego i zbog novih spoznaja

nakon što je 2006. Vatikanski arhiv otvorio fondove za pontifikat Pija XI. Naime čak 25 (od sveukupno 34) priloga temelji se na novim arhivskim vrelima. Većina ih se bavi odnosima Svete Stolice s državama, preferirajući europske zemlje (osobito Francusku i Belgiju), donekle zapostavljajući latinskoameričku i afričku stvarnost, ali otvarajući vidike prema Kini. Opravdano je davanje velikoga prostora analizi odnosa papinstva s teologijom u kontekstu modernizma, pri čemu povijesno-kritička egzegeza i njene teološke konzekvence imaju najveću težinu jer su to bili ključni momenti ne samo frankofonog katolicizma do polovine XX. stoljeća nego i šire. Nekoliko se priloga bavi osobnim karakteristikama pojedinih prvosvećenika ili prelata, a pastoralne teme i one iz redovničkoga života nisu našle svoje mjesto u zborniku.

Za nadati se je da će i oni među svjetovnim povjesničarima koji olako donose često pojednostavljene ocjene o povijesti Crkve, vrlo često upravo kad je riječ o dvadesetom stoljeću, u ovome zborniku naći uvid u kompleksnost ne samo materije o kojoj je riječ nego i same artikulacije politike Rimske kurije. I ovom se prilikom pokazalo kako se donošenje povijesnih sudova mora temeljiti na arhivskoj građi, koliko god to zahtijevalo dugotrajan i strpljiv rad. Opravdan je zaključak urednika Delvillea da povijesna znanost i njeno proučavanje povijesti papinstva i danas Petrovoj službi može dati vrijedan doprinos, pokazujući evoluciju u razvoju nekih pitanja i različite načine djelovanja, ukazujući na taj način na pluralitet i bogatstvo utjelovljenja evanđeoske poruke u suvremenome svijetu.

MARKO MEDVED